

Література:

1. *Bradford 1997*: Bradford R. Stylistics – London. – New York: Routledge, 1997. – P. – 86.
2. *Genette 1983*: Genette G Narrative discourse. – Ithaca, New-York: Cornell University Press, 1983 – Press 1983. – P. 234.
3. *Бахтин 1975*: Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. – М., 1975. – С. 403 – 404.
4. *Бахтин М. 2000*: Фрейдизм. Формальный метод в литературоведении. – М.: Лабиринт, 2000. – С. 26.
5. *Булаховська Ю. Л. 1955*: Ідейні і творчі зв'язки Елізи Ожешко з представниками російської та української літератур // Міжслов'янські літературні взаємини. Збірник статей. – К.: Вид-во АН України. – С. 136. – 155.
6. *Вервес Г 1981*: Вервес Г. Еліза Ожешко і Іван Франко // Над Німаном. Роман. – К.: Дніпро, 1981. – С. 9.
7. *Возняк В. 1955*: Возняк В. Еліза Ожешко і Іван Франко у взаємному листуванні // З життя і творчості Івана Франка. К. Вид-во АН УРСР. – К. 1955. С. 111 – 137.;
8. *Грабовська О. 1960*: Грабовська О. Еліза Ожешко в боротьбі за реалізм польської літератури // Питання слов'янської філології. – Вип. 1. – Вид-во Львівського університету, 1960. – С.58 – 64;
9. *Грабовська О. 1987*: Грабовська О.І. З епістолярної спадщини Елізи Ожешко та Івана Франка // Українське літературознавство. Вип. – 48. – Львів, 1987. – С. – 55 с.;
10. *Ожешко 1952*: Ожешко Еліза. Повісті. Оповідання. – К.: Рад. Письменник, 1952. – С.42 – 43.
11. *Ожешко 1950*: Ожешко Ліза. Хам. Повість. – К.: ДВХЛ. – К.: 1950. – С 28.
12. *Современное 1996*: Современное зарубежное литературоведение / Страны Западной Европы и США: концепции, школы, термины. – 1996. – С. 319.
13. *Солдатенко 2008*: Солдатенко Т. Біблійні мотиви в білоруському циклі «Елізи Ожешко» // Слово і час. – 2008. – № 2. – С. 83 – 87.
14. *Ткачук О. 2002*: Ткачук О.М. Наратологічний словник. – Тернопіль: Астон, 2002. – С. 74 – 75.
15. *Хализев 1999*: Хализев В.Е. Теория литературы. – М.: Высш. шк.. – 1999. – С. 212.
16. *Шмид 2003*: Шмид В.Нарратология. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – С. 65 – 66.

В статтє раскрывается характер художественных исканий польской писательницы Элизы Ожешко, проблематика ее произведений, новаторство сюжетной-композиционной организации текстов. Исследуются основные закономерности нарративной организации реалистического дискурса писательницы. Особое внимание уделяется нарративной структуре произведений писателя в моделировании художественной картины мира. Анализируются эстетические вопросы прозы автора, вклад Элизы Ожешко в культуру славянских народов.

УДК 821.161.2 – 3.09

Франко І.:316.343 – 055.1

К. М. Шмега, аспірантка (Львів)

Маскулінні типи в Галичині другої половини ХІХ ст. та їх художня репрезентація у прозі Івана Франка

У статті проаналізовано типи маскулінних персонажів у прозі Івана Франка як представників нових соціальних верств Галичини другої половини ХІХ ст. Серед найголовніших виокремлено маскулінні типи «реформатора», «бунтівника», «змарнованого чоловіка», «ділової людини». Встановлено їхню соціально-історичну та культурну генезу, показано художню типовість цих персонажів.

Ключові слова: маскулінний тип, гендерна роль, Галичина, соціальний статус, проза Івана Франка

Kateryna Shmeha The masculine types in the second half of the XIX century in Galicia and their artistic representation in the prose of Ivan Franko

In the article are examined the types of masculine characters in the prose of Ivan Franko as representatives of the new social strata of Galicia in the second half of the XIX century. Among the most important are allocated masculine types of «reformer», «rebel», «wasted man» and «business person». It is defined their socio-historical and cultural genesis, shown artistic typicality of these characters.

Keywords: masculine type, gender role, Galicia, social status, the prose of Ivan Franko

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями. У сучасному літературознавчому середовищі кореляція митець-епоха займає чільне місце. Не є винятком і франкознавство, в якому помітна тенденція до трактування творчості Івана Франка не лише як самобутнього літературно-естетичного явища, а й як художньої репрезентації культурно-соціальних умов Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Така дослідницька стратегія притаманна працям Тамари Гундорової, Р. Голода, І. Денисюка, М. Легкого, Т. Пастуха, М.Ткачука та ін. І. Франко й сам неодноразово наголошував у своїх статтях, передмовах та епістолярії, що література, зокрема

й поезія, «повинна в найдосаднішій і найвищій формі висказувати найвищі змагання, сумніви, болі, розчарування і надії цілого віку» [Франко: 48: 406]. Декларуючи такі завдання для літератури, Франко визначив й собі власну роль письменника-обсерватора, який спостережливо студіював життя й суспільні відносини, щоб художньо змоделювати «образ нашої суспільності у різних її верствах, у різних змаганнях, працях, заробітках, стражданнях, поривах, ілюзіях та настроях» [Франко: 33: 400]. Як глибокий суспільний аналітик й проникливий мислитель, Франко намагався показати, «як факти громадського життя відбиваються в душі і свідомості одиниці і, навпаки, як у душі тої одиниці зароджуються і виростають нові події соціальної категорії» [Франко: 34: 363].

Типологічний аналіз образів Франкової прози, експлікований у сучасному франкознавстві, є доволі різноманітним, здійсненим із застосуванням низки класифікаційних критеріїв. Однак поза увагою франкознавців залишається вивчення маскулінних образів у прозі Франка, інспірованих передусім суспільно-політичною ситуацією Галичини другої половини XIX ст., яка вплинула на появу в цих умовах нових для чоловіків соціальних ролей. Відсутністю таких спеціальних досліджень і зумовлена мета статті.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми.

Цей аспект творчості досліджують такі літературознавці, як М.Ткачук, Т.Гундорова, М.Легкий, Т.Пастух, М.Гнатюк та інші. Зважаючи на формат публікації, нові маскулінні типи проілюстровано лише на вибіркового художнього матеріалі Франкової прози, однак на його підставі можна скласти орієнтовну модель галицького суспільного устрою другої половини XIX ст. та пов'язаних із ним нових соціальних ролей у маскулінній проекції.

Ключовими термінами дослідження є поняття «гендерна роль», «маскулінність», «маскулінний образ» та «маскулінний тип». Гендерна роль – нормативний різновид поведінки людини в суспільстві, що очікується та вимагається від неї як від представника конкретної статі Шевченка. Багатоманіття гендерних ролей є культурно та соціально зумовленим. Тому розглядаємо маскулінність (чоловічу гендерну роль) як аскриптивну категорію (за визначенням І. Кона), як «один з елементів символічної культури суспільства» [Кон].

Маскулінний образ у художньому творі репрезентує чоловічу гендерну роль, якою його наділяє автор, застосовуючи засоби художнього психологізму та поетики характеротворення, та яка реалізується у системі інтерперсональних взаємин, контактів зі соціумом, культурних впливів. Маскулінні образи розглядаємо як соціально-культурні конструкти, що постійно зазнають змін відповідно до історичного контексту.

Якщо маскулінний персонаж уособлює певну гендерну групу, яку вирізняють спільні для багатьох її представників риси відповідного соціального прошарку, його можна назвати маскулінним типом. Тип у літературі – це образ-персонаж, який концентрує в собі риси характеру, спосіб мислення, світоглядні орієнтації певної групи людей або нації, залишаючись яскраво індивідуальним, неповторним [Гром'як, Ковалів, Теремко 2007: 670]. Для маскулінного типу властива сукупність ідентичних норм та правил поведінки, аксіологічний настанов.

Франко ставив перед собою завдання показати нерозривний зв'язок між становищем особи та змінами у середовищі її перебування. Спостерігаючи за соціальним та культурним прогресом, письменник фіксував, як він впливає передусім на чоловіків, змушуючи їх підлаштовуватись під новий устрій, асимілюючись з ним, або протидіючи йому шляхом активного бунтарства чи просвітницької, суспільнотворчої місії. Галичина другої половини XIX ст. давала багато цікавого матеріалу для дослідження нових соціальних категорій, зокрема «робітницької класи», інтелігенції та селян. Тому серед Франкових персонажів є чимало нових маскулінних типів, мотивованих соціально-економічними та політичними чинниками. Отже, для того, щоб зрозуміти логіку Франкового образотворення, скласти типологічну систему його маскулінних персонажів, варто детальніше заглибитись у контекст суспільно-політичних обставин Галичини другої половини XIX ст.

Ярослав Грицак у книзі «Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856 – 1886)» зазначає, що «Галичина середини XIX століття і Галичина перелому XIX і XX століть становили два різні образи, можливо, навіть два різні суспільства» [Грицак 2006: 31]. Причиною є конституційні зміни в Габсбурзькій монархії після 1848 року, що призвели до скасування панщини, а також загальний дух «поступу», який панував у тогочасній Європі. «Пореформене життя, зростання капіталу, соціальне розшарування і демографічні струси свідчили тільки про те, що Галичина Франкової епохи вже почала відчувати на собі впливи європейської цивілізації з такими її атрибутами, як розвиток промисловості, культурно-освітньої та суспільно-політичної сфери» [Ціхоцький 2006: 16]. Найбільше ці зміни торкнулись сільського населення, адже для чоловіків виникли нові проблеми, пов'язані із пошуком роботи. Еміграція стала масовим явищем. Однак господарі, які щойно отримали волю розпоряджатися своєю землею, не хотіли її покидати. Тому багато хто знову просився в найми, або намагався вирватися в місто, щоб знайти роботу на промислах та будівництві.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Слід підкреслити, що у суспільстві цієї доби настав етап інтеграції селянина у міське середовище, розширення його світогляду та бачення власної ролі в суспільстві.

Суттєвою зміною тогочасного суспільно-громадського устрою стала політика лібералізації, внаслідок якої українці отримали порівняно більше прав та доступу до громадського життя. Доступнішими стали освіта та деякі урядові посади, а дозвіл громадських зібрань спричинив появу перших політичних партій та друкованих видань різного спрямування. Однак більше прав дістали не лише українці, а й поляки, які й так, фактично, керували в усіх суспільних сферах. Тому молода українська інтелігенція сконсолідувала свої знання та енергію для протидії польським впливам, щоб уберегти від них народ та повернути його до національної єдності із українцями на підросійській території. Для такої «місії» потрібні були передові інтелектуальні сили, пасіонарні лідери, свідомі громадські активісти, тому колишні сини попів та селян, а тепер дипломовані адвокати, журналісти, медики та вчителі взяли на себе роль громадських провідників та захисників на політичному рівні. Так почав формуватися новий для галицьких українців тип політично свідомого та активного чоловіка.

Проте верства галицьких інтелігентів була неоднорідною. Як писав Франко, «у внутрішнім житті галицько-руської інтелігенції в останніх роках помалу, але досить виразно dokonується важний переворот» [Франко: 15: 13]. Під «переворотом» він мав на увазі нові західноєвропейські політичні напрями, які в Галичині не проявили себе на повну силу, а лише поширили серед людей дух міщанства, штучно та стрімкими темпами почали творити з українців буржуа. Звідси – «невиразність, невизначність і половинність» галицької інтелігенції. Це зворотній бік політичного розвитку Галичини, який призвів до появи типу «рутенця». У збірці оповідань «Рутенці. Типи галицьких русинів із 60-тих та 70-тих рр. мин. в» (1913) Франко представляє протилежний до «політично свідомого» типу приклад «політично обмеженого», «вужьколого» галицького інтелігента, яких у тогочасній Галичині, вочевидь, не бракувало. В оповіданні із символічною назвою «Молода Русь» в образі Михася відтворено формування цього нового типу в умовах гімназійної освіти. Франко вдається до такого нарративного прийому, як ретардації, щоб показати як із хлопчика, в темпераменті якого проступали «жіноча м'якість та лагідність» [Франко: 15: 16], гімназійне виховання зробило несвідомого, деморалізованого юнака, який, подорослішавши, перетворився на зрадника та кляузника. Отже, позірна освіченість Михася, що дала йому змогу називатись «інтелігентом», трансформувала його характер – він позбувся дитячої лагідності, однак залишився інфантильним у своїх суспільних поглядах. В інших оповіданнях цієї збірки Франко акцентує на основних рисах психотипу «рутенця», таких як відсутність моральних цінностей та вивищення матеріальних, визискування та зневага до нижчих суспільних верств, а також «псевдоінтелігентність» та обмеженість світогляду.

Тарас Пастух зазначає, що «провідним і наскрізним типом усіх романів письменника є так званий «образ нової людини» [Пастух 2006: 64], під яким розуміємо активно дієвого,

освіченого чоловіка, що спрямовує свої знання й працю на благо інших, має власну життєву позицію. Саме такі маскулінні типи стають протагоністами у Франковій прозі – брати Калиновичі («Лель і Полель»), Євген Рафалович («Перехресні стежки»), Борис Граб («Не спитавши броду»), Андрій Темера («На дні»). Разом з тим, ці персонажі відповідають типові «реформатора», який своєю діяльністю намагається вплинути на суспільний устрій, а основною зброєю в досягненні цієї мети вважає розум і цілеспрямованість. Такий тип І. Кон називає логоцентричним, адже його маскулінна сила має не фізичний, а раціональний первень. В інтерпретації Івана Франка «реформаторські» логоцентричні типи – це перші «зародки інтелігенції». Їхня гендерна роль полягає в тому, щоб зробити свою професію максимально придатною для просвіти «простого робочого люду» з метою об'єднати українців як самостійний народ. Брати Калиновичі, Євген Рафалович та Борис Граб – це чоловіки, які «зробили себе самі», пройшли соціалізацію від простих селянських синів до шанованих у міському середовищі представників інтелігенції. Метою кожного з них було зробити так, щоб їхня праця була не «пустим цвітом», а давала плоди – формувала освічену, соціально активну громаду. Саме таку позицію обґрунтовує перед своїми товаришами один із Калиновичів: «Повірте мені, мої панове, що те, що в нас величають інтелігенцією, так довго буде диким деревом, а не цвітом народу, поки не пізнає і всією своєю істотою не відчує, що цвіт повинен перетворюватися в плід» [Франко: 17, 532]. Чоловік-реформатор намагається всього себе присвятити обраній справі, нехтуючи особистим життям, внаслідок чого виникає психологічний конфлікт між обов'язками та почуттями. Перепоною до реалізації соціального «я» у чоловіків «реформаторського» типу найчастіше стає жінка, любов до якої у Франкових творах є своєрідним тестом на «справжню» маскулінність. Письменник, наче *super ego* своїх персонажів, вимагає від них вибору між раціональним та чуттєвим. Як слушно зазначає літературознавець Р. Чопик, «жінка асоціювалася зі слабкістю, упідвладненням обставинам, які він *faber, militans, musiv* долати» [Чопик 2002: 104]. Відповідно, якщо чоловік вибирає почуття, тобто піддається обставинам, нехтуючи при цьому своїми обов'язками, честю та гідністю, то він ризикує стати чоловіком із «нездійсною» маскулінністю (за Іриною Гартаковською). З іншого боку, відкидаючи любовні почуття на користь громадських обов'язків, «реформатор» залишається нереалізованим у сфері сімейних відносин. Досить ілюстративним образом «нездійсної» маскулінності є Начко Калинович, який взяв на себе роль реформатора і просвітянина, але піддався почуттям до Регіни та зрадив власні ідеали.

Нестор Деревацький (роман «Основи суспільності») – ще один приклад метаморфози молодого вчителя, який покинув свою професію та життєве покликання заради любовних стосунків. Нестор став «змарнованим чоловіком» (за його ж самоідентифікацією), який усвідомлює безсенсовність свого життя, що в поетикальному контексті характеротворення підкреслено промовистим уподібненням його «зі старим, зверху прив'ялим, а всередині хробачливим грибом» [Франко: 19, с. 157]. Зовнішня та внутрішня деградація, вдало явлені в цьому порівнянні, – результат того, що Нестор відкинув своє покликання як педагога та не реалізував себе в професії священика, а свій життєвий потенціал спрямував на накопичення статку, який став його *idée fixe*.

Тип «змарнованого чоловіка» є одним із найпоширеніших у прозі Франка. До нього належать Іван («Ріпник»), Ежен («На вершку»), Василь Півторак («Навернений грішник»), пан Гординський («Довбанюк») та ін. Така тенденція свідчить про загальний дух епохи, коли чоловіки не встигали за стрімкими суспільними змінами, або й не хотіли встигати, намагаючись вибрати альтернативний шлях, скажімо, поринути в любовні стосунки чи інші життєві авантюри. Причиною ставали також хибно обрані аксіологічні пріоритети життя, які зводили нанівець вроджені прикмети людяності.

До кінця XIX століття Галичина зазнала великих змін не тільки в громадсько-політичному житті, передусім у сфері виробничих відносин. Одним із найвагоміших чинників була урбанізація – розвиток міст шляхом індустріального прогресу та, як наслідок, масові потоки сільського населення в пошуках роботи на промислах. На фабриках та

виробництвах ручну працю змінила механізована робота, на зміну індивідуалізованим ремеслам, які робили столяра чи коваля оригінальним майстром, затребуваним на всю околицю, прийшло масове виробництво, на якому робітник асимілювався із рештою таких самих, як і він. Найбільш репрезентативним прикладом такої рутинної масової праці є нафтові копальні, відкриття яких у Бориславі та Дрогобичі ініціювало новий потік заробітчан із села в місто. Ріпники, як тоді називали працівників таких копалень, – це нова для того часу професія, яка витворила цілу спільноту.

У передмові до збірки «Борислав. Картини з життя підгірського народу» (1877) Франко зізнався, що довгий час спостерігав за життям ріпників, адже *«ні одно місце в цілій Галичині не представляє більшого поля для студій – не так поетичних, як більше соціальних»* [Франко: 14: 275]. Детальне вивчення умов праці на копальнях, а також обсервація поведінки робітників дозволили Франкові не лише показати процес інтеграції чоловіків в нове робітницьке середовище, а й художньо осмислити той вплив, якого зазнала їхня свідомість. Так для Івана («Ріпник»), одинака заможних селян, робота в Бориславі спочатку здавалась розвагою, адже після важкого дня чоловіки збирались у шинку, випивали та жартували. Він ходив на копальні не заради заробітку, а через бажання «показати себе» в чоловічій компанії. Але «бориславське болото» затягнуло його, зробило егоїстичним та жорстоким, а бажання випити після роботи перетворилося в залежність. Він відштовхує Фрузю, яка, покинувши батька, прийшла за ним до Борислава, адже усвідомлює, що в таких умовах їхні стосунки є «економічно не вигідними»: *«Ну, що з неї за робітниця? Десь при багатстві, якби тото вбрав, якби на тото хухав, як на дитину, то, може би, її було до людей подібне; а при бідності, на зарібні руки взяти та оженитися з таким, то ліпше прив'язати собі камінь до шиї та в вир з берега»* [Франко: 21: 35]. В цитованій репліці вчуваються нотки жалю до тендітної Фрузі, яка не може бути йому парою за таких обставин, разом з тим Іван мислить цілком раціонально, виходячи із суто егоїстичних міркувань про власне становище.

Отже, Франко показує, що промислове виробництво впливає не лише на соціалізацію чоловіка, а й на його спосіб мислення та стосунки з жінками. Як слушно зауважив І. Денисюк, «роздвоєність Івана в почуттях до Ганки і Фрузі – це не тільки фактори індивідуальної психології, якими є назагал почуття кохання, – вони є певним виявом станового вагання Івана, фактором його соціальної психології... Іван надає перевагу дебелий, здоровій Ганці над ніжною слабовитою Фрузею з погляду вимог робітничого життя: до важкої фізичної праці на нафтопромислах Фрузя не здатна» [Денисюк 2001: 37]. До переосмислення свого життя Іван прийшов у межовій ситуації страху смерті після довгого перебування у видобувній ямі: *«вічно той смід, той бруд, та духота, та пиятика, той одур! Невже таке мало б бути його життя до смерті, до старості?»* [Франко: 21: 46]. Зумівши нарешті об'єктивно оцінити своє середовище та поглянути на власну долю, Іван захотів почати усе з початку, відмовитись від розгульного способу життя та осісти в селі. Проте смерть Івана, яку підлаштував єврей Мендель наприкінці твору (у другій редакції «Ріпника» 1899 р.) та його поховання в одній ямі з віднайденими рештками тіла Фрузі символізує протистояння «робітницької класи» та євреїв-промисловців. Іван – ще один приклад «змарнованого чоловіка», який не зумів адаптуватись до нових умов, ба більше, вижити в них. Важка праця й алкогольна залежність зламали Івана, а прозріння, яке показало облудність його життя, настало занадто пізно.

У другій половині XIX століття економічні та політичні проблеми набувають великого значення. Знизилась оплата за ручну працю, внаслідок механізації виробництва зросла кількість травм та смертей, збільшилась конкуренція на ринку праці через потік селян у міста. Робітничі спілки, товариства та союзи стали рушійною силою у боротьбі за свої права. Феномен побратимства як нової система чоловічого співтовариства постає у романі «Борислав сміється». Т. Гундорова зазначає, що ідеєю громадівства «Франко зацікавився насамперед під впливом Драгоманова. Тепер він пов'язує її з ідеєю класової солідарності від ремісницької взаємодії до побратимства бориславських робітників, заснованого на помсті й

«карбуванні злочинів»; згодом більш-менш свідомого й зорганізованого страйку цілого Борислава» [Гундорова 2006: 63 – 64]. Дійсно, Франкові вдалось показати той момент, коли зі звичайних зібрань товаришів, де карбувались завдані робітникам кривди, утворилася ціла робітницька спільнота зі своїм устроєм, кооперуванням, певним статутом та вимогами. Головна роль у цьому перетворенні належить лідеру – Бенедеві Синиці. Образ Бенедя побудований на контрасті фізичного та духовного, адже «утхлий та хоровитий» зроду, ще й покалічений на будівництві, він не міг себе більше реалізувати на роботі, яка вимагала фізичної сили. Цей момент засвідчує «новизну» та інакшість Бенедя як маскулінного типу. Він уособлює новий тип робітника, свідомого своїх прав і здатного боротися за них законним шляхом, водночас виявляє риси й іншого маскулінного типу – *«наставника»*. Оскільки, потрапивши в новий колектив ріпників та зрозумівши суть їхнього побратимства – бажання помститись своїм кривдникам-євреям, – Бенедьо усвідомив хибність самого способу досягнення цієї мети, а саме: жорстокості та насилля. Тому намагався «перевиховати» своїх побратимів, показати їм нові шляхи боротьби та співжиття громади шляхом консолідації, а не стихійної помсти.

Ще однією проблемою, яка імпліцитно присутня у творі, є відносини громади та її лідера. Бенедьо намагався своїм прикладом показати можливість мислити розсудливо, не піддаючись миттєвим поривам, щоб мирним та компромісним шляхом вирішити конфлікт. А те, як би мав закінчитись твір – пожежею у всьому Бориславі, свідчить, що громаді все ж ближчим залишався інший варіант, який пропонували брати Басараби. Отже, *«образ такого побратимства, великого і сильного, котре могло би злучити докупи дрібні сили робітників, котре могло би здвигнутися тою сполученою силою і охоронити кожного кривдженого і страждущого робітника далеко ліпше, ніж се може зробити одинокий чоловік»* [Франко: 15: 372] став для Бенедя нездійсненою мрією. Оскільки робітницька більшість в основі так і залишилась масою, яка замість того, аби підтримати свого лідера після його невдачі, шукає собі нового «наставника». І хоч Бенедеві на певний час вдалось наблизити бориславських робітників до утворення такої громади, все ж наївність та сліпа віра в успіх стала на заваді тому, щоб розпізнати хитрий підступ з боку єврейських промисловців.

Протилежністю Бенедя у романі є брати Басараби – «народні месники», як їх неодноразово означували дослідники. Маскулічний тип, який репрезентують ці персонажі, можна назвати *«бунтівним»*. Для типу бунтівника характерне те, що він не хоче миритися із тими обставинами, в яких перебуває. Так само, як і «реформатор», він прагне змін, але досягає їх через фізичне протистояння. Такий тип І. Кон характеризує поняттям «протестна маскуліність». Радикальність «бунтівників» формують не так вроджені риси характеру, як фактор соціалізації, яку вони пройшли в новому середовищі: *«я такий, яким зробило мене життя і вони, закляті вороги мої!»* [Франко: 15: 475] – говорить про себе Андрусь. Тому бунтарі Басараби радіють, коли план страйку Бенедя Синиці для підвищення плати робітникам провалився, адже це ще раз показало, що у боротьбі з магнатами потрібно не домовлятися, а діяти рішуче.

Невдача плану Бенедя повернула Басарабів на лідерську позицію, що для них було дуже важливим: *«[Андрій – К. Ш.] тепер чувся по-давньому головою і провідником тих людей, відданих йому з душою і тілом, і в тім почутті набрав знов тої певності і сили поступування, яка його вперед визначувала і котра потрохи опустила його була під час недовгого Бенедєвого провідництва»* [Франко: 15: 477]. Проте, на відміну від задуму Бенедя, спрямованого на забезпечення кращих умов праці для цілої громади, «їхня помста – це виключно прагматичне вирішення проблеми, інстинктивна реакція на несправедливість, яка була їм завдана» [Гарнавський 2000: 490]. Важливими рисами «бунтівника» є потреба у лідерстві, яке дає їм імпульс для подальшої боротьби. Для них фізичне переважає над духовним, чуттєве – над раціональним.

Отже, в новій суспільній стратифікації Борислава категорія ріпників поділяється своєю чергою на *три окремі типи*, кожен з яких репрезентує певну модель поведінки, спрямовану на власну систему цінностей. Тип *«наставника»* (Бенедьо Синиця) орієнтований

на громаду та легітимізовані методи народного опору. Він чинить в інтересах своїх побратимів, завойовує авторитет виваженою поведінкою та мудрими порадами. Брати Басараби – приклад *типу «бунтівника»*. Це індивідуалісти, яким імponує роль лідера. Вони відчують свою силу та вищість над іншими, діють імпульсивно, не обдумуючи наслідків. Третій різновид – тип *«змарнованого чоловіка»* (Іван з оповідання «Ріпник») є прикладом соціальної пасивності, відсутності життєвої мети та невміння пристосовуватись до нових соціальних умов, або протидіяти їм.

Оскільки Галичина була поліетнічною територією, Франко відтворював у своїх текстах культурне багатоманіття того часу. Його проза містить чимало прикладів нових маскулінних типів як серед українців, так і серед поляків (вироджена шляхта) та євреїв (магнат-підприємець – «гешефтсман»). Їх поява зумовлена не лише соціальними змінами, а й культурно-ментальними впливами.

Єврейська спільнота була досить чисельною у Галичині ХІХ ст. Присутність у Франковій прозі ряду образів євреїв дає підстави виокремити деяких з них у певний тип, існування якого мотивоване саме бурхливим розвитком промислів у ХІХ ст. – *гешефтсмана* (ділового чоловіка). За словами І. Кона, єврейська маскулінність має свої корені в древній талмудській традиції і базується не на силі та войовничості, а на розумі та терпінні [Кон 2009: 88]. Крім того, єврейську маскулінність І. Кон відносить до альтернативної, як специфічну форму логоцентризму, адже ідеальним суб'єктом єврейського типу є «учений-талмудист». Євреї саме тому досягають успіху в освоєнні кар'єри, що в них закладено природний потяг до нагромадження знань та досвіду. А їхня інтеграція в середовище виробничих відносин відбулася завдяки умінню пристосовуватись, використовуючи свою «вченість» та здатність вичікувати як основу заробітку. Дослідник історії євреїв П. Джонсон зазначає, що «єврейська фінансово-комерційна діяльність у ХVІІІ сторіччі набула такого широкого діапазону, що історики-економісти іноді спокушались розглядати її як первісну силу, що створила сучасну капіталістичну систему» [Джонсон 2000: 326].

Чоловіки-євреї у творах Франка нечасто працюють фізично, їхня галузь – переважно торгівля та юриспруденція. Однак, якщо більшість галицьких євреїв на початку ХІХ ст. була дрібними торговцями та власниками шинків, то розширення ринку праці завдяки розвитку різних промислів посприяло витворенню магнатів та капіталістів. Втіленням типу гешефтсмана є нафтові магнати в романі «Борислав сміється» Леон Гаммершляг та Герман Гольдкремер. Діями Леона керують бажання мати владу та капітал: «він наперед укладав собі плани, як то він закупить дешево обширні і найвідповідніші до копання частки ґрунту, як позаводить собі машини для скоршого і дешевшого видобутку земляних скарбів, як піднесе цілий нафтовий промисел і своєю волею буде піднімати і опускати ціни на всіх торгах» [Франко: 15: 271].

Тому для досягнення своєї мети він нехтує законами моралі та намагається хитрістю здобути собі першість серед бориславських магнатів. Персонаж використовує власну дочку Фанні, яку без її відома планує видати заміж задля укладення міцного з економічної точки зору союзу із «найбільшим Бориславським тузом» Германом Гольдкремером. Попри абсолютну безпринципність у досягненні цілей, Леон вважає себе лібералом, що вивищує його у власних очах над іншими.

Та Герман покладається виключно на власні сили. Розуміючи, що син Готліб не зуміє продовжити батьківську справу, адже його «духовні спосібності» далеко не блискучі, він намагається самотужки нагромадити якомога більший статок. Р. Голод припускає, що І. Франко «зумисне ввів саме такий образ спадкоємця справи Германа Гольдкремера, щоби підкреслити безперспективність подальшого розвитку капіталізму з його безмежною владою грошей, падінням моралі, втратою людяності у суспільстві» [Голод 2012: 16]. Сам Герман є втіленням усіх цих рис, адже в його поведінці простежується якась хвороблива манія «громадити, збирати, множити». Гроші стали сенсом його життя, замінили сімейний затишок та любов рідних. І хоч він бачив, що не буде кому «користати його надбанням», все ж не намагався змінити себе чи спробувати налагодити стосунки в сім'ї.

Франко узагальнює усю «єврейську верхівку» в словах «Борислав – то ми!», підкреслюючи тим самим їхню самоідентифікацію як єдиної «розумної» влади у місті. Така зверхність робить поведінку Германа та Леона жорстокою, упідвладнює Мамоні. Саме в погоні за багатством вони обоє й загинули. Отже, авторитет для єврейського маскулінного типу гешефтсмана базується на накопиченні знань та капіталу, що впливає на особливості їхньої поведінки з представниками інших національностей, ставленні до себе та своїх сімей.

Висновки і перспективи дослідження. Основні маскулінні типи – «реформатора» та «рутенця», представленого молодого руською інтелігенцією, «ділового чоловіка» в образах євреїв-магнатів, «бунтівника» – складають картину життя Галичини у другій половині XIX століття. В її центрі перебуває селянин, який намагається освоїти незнайоме для нього міське, «робітницьке» середовище, пристосуватись до нього. Тому маскулінні типи Франкової прози свідчать про складність та неоднозначність тогочасного суспільного устрою, у якому поєднувались стрімка урбанізація та культурний консерватизм. Освоюючи нові професії, такі як ріпник, репортер, адвокат, чоловіки набували маскулінних рис, пов'язаних зі специфікою обраної діяльності. Тому Франко наголошує на важливості соціальної реалізації для чоловіків, демонструє відносини у чоловічому колективі в умовах урбанізації та промислового розвитку. На прикладі персонажів-ріпників пересвідчуємось, що інтеграція в робітниче середовище не лише формувала, а й деформувала маскулінні риси, сприяла утворенню як «бунтівних», так і «деградованих» типів. Апелюючи до різних суспільних верств та національностей, Франко демонструє, що гендерні ролі його персонажів пов'язані не лише із авторською інтенцією, а й з тим історичним періодом та суспільним середовищем, які вони репрезентують.

Література:

1. *Голод 2012: Голод Р.* Штрихи до генези Франкової повісті «Воа constrictor» / Роман Голод // [Українське літературознавство](#). – Вип. 76. – Львів, 2012. – С. 10 – 19.
2. *Грицак 2006: Грицак Я.* Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856 – 1886) / Ярослав Грицак. – К.: Критика, 2006. – 632 с.
3. *Гундорова 2006: Гундорова Т.* Франко не Каменярь. Франко і Каменярь / Тамара Гундорова. – К.: Критика, 2006. – 350 с.
4. *Денисюк 2001: Денисюк І.* Життя і жанр (Про робітниче оповідання Івана Франка) / Іван Денисюк // Іван Денисюк. Невичерпність атома. – Львів, 2001. – (Серія «Франкознавчі студії»). – С. 35 – 39.
5. *Джонсон 2000: Джонсон П.* Історія євреїв / Пол Джонсон. – [К.: Альтернативи, 2000](#). – 704 с.
6. *Кон: Кон І.* «Криза маскуліності» і чоловічі рухи [Електронний ресурс] / Ігорь Кон – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/kon.htm>.
7. *Кон 2009: Кон І.* Мужчина в меняющемся мире / Ігорь Кон. – М.: Время, 2009. – 496 с.
8. *Гром'як, Ковалів, Теремко 2007: Літературознавчий словник довідник* / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ Академія, 2007. – 752 с.
9. *Пастух 2006: Пастух Т.* Романи Івана Франка / Тарас Пастух. – Львів: Каменярь, 1998. – 135 с.
10. *Пастух 2006: Пастух Т.* Психопоетика новели Івана Франка «Пироги з черниціями» / Тарас Пастух // Українське літературознавство. – Вип. 66. – Львів, 2006. – С. 55–63.
11. *Поллак 2015: Поллак М.* Цісар з Америки. Велика втеча з Галичини / Мартін Поллак. – Чернівці: Книги – XXI, 2015. – 267 с.
12. *Тарнавський 2000: Тарнавський М.* Ідеалізм героїв Івана Франка / М. Тарнавський // Літературознавство: Матеріали IV конгресу Міжнародної асоціації українців. – К.: Обереги, 2000. – С. 483–493.
13. *Тартаковская 2005: Тартаковская И.* Гендерная социология / Тартаковская И. Н. – М.: Вариант, 2005. – 368 с.
14. *Ткачук М.* Жанрова структура прози Івана Франка. Бориславський цикл та романи з життя інтелігенції. – Тернопіль, 2003. – 382. с.
15. *Ткачук М.* Художній світ творів Івана Франка. – Тернопіль: Астон. – 2016. – 132 с.
16. *Франко 1976 – 1986: Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К., 1976–1986. У тексті зазначаємо том і сторінку.
17. *Ціхоцький 2006: Ціхоцький І.* Мова прози Івана Франка: (Стилістичні новації) / Іван Ціхоцький. – Л., 2006. – 280 с.
18. *Чопик 2002: Чопик Р.* Ессе Ното: Добра звістка від Івана Франка / Ростислав Чопик. – Л., 2002. – 231 с.
19. *Шевченко: Шевченко З.* Словник гендерних термінів [Електронний ресурс] / Зоя Шевченко – Режим доступу до ресурсу: <http://a-z-gender.net/ua/maskulinnist.html>.

Екатерина Шмега Маскулинные типы в Галиции второй половины XIX в. и их художественная репрезентация в прозе Ивана Франко

В статье проанализированы типы маскулинных персонажей в прозе Ивана Франко как представителей новых социальных слоев Галиции второй половины XIX в. Среди главных выделено маскулинные типы «реформатора», «бунтовщика», «потерянного мужчины», «делового человека». Установлено их социально-исторический и культурный генезис, показано художественную типичность этих персонажей.

Ключевые слова: маскулинный тип, гендерная роль, Галиция, социальный статус, проза Ивана Франко

УДК 811.161.2'38:82-3

ББК 83. 34

Г. Т. Тарасюк, доц. Київ

Особливості мовної поетики прози Галини Тарасюк

У статті проаналізовано дієслова, дієслівні форми, що належать до активних мовних засобів, які індивідуалізують мовно-стильову палітру малої прози і виступають досить очевидною рисою малої прози Галини Тарасюк.

Ключові слова: мала проза, психологізм, дієслівність, внутрішній світ, співпереживання, любов, відповідальність, жіночі образи.

It is analysed in the article the verb, verb forms belonging to the active linguistic means that identify linguistic and stylistic palette of short stories and act as fairly obvious feature of short stories of Galyna Tarasyuk.

Keywords: short stories, psychology, verbal immediacy, inner peace, compassion, love, responsibility, female characters.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дієслівні форми у малій прозі у новелах Галини Тарасюк посідають особливе місце, вони створюють особливу стилістичну неповторність, належать до характеристики художньо зображувальних особливостей творів, є активними мовними засобами індивідуалізації творчості письменниці. Дієслова поруч з іншими лексичними одиницями служать стилістичним засобом творення соціально-психологічного типу новел.

Особливістю дієслів у творах Галини Тарасюк є те, що вони переважно впадають в око у мові персонажів малої прози. Це пояснюється особливостями мовно-стильової палітри малої прози письменниці у народно-фольклорному аспекті.

Дієслова разом з іншими словесно-образними засобами новел спрямовані на те, щоб донести думки автора до читачів, сформувані у них комплексні оцінки твору. Це стосується як ідейної спрямованості творів взагалі, так і окремих її фрагментів.

Галина Тарасюк справді неперевершений майстер слова, яка у центр своїх творів порушує духовні й психологічні проблеми, пов'язані зі складнощами, суперечностями людського характеру, злободенні теми сьогодення, розкриває негативні явища, якими переповнене буття пострадянського суспільства. Це проступає в різних мовних деталях. Вагомим мовно-стильовим елементом індивідуальної манери письменниці є виразна індивідуальність, дієслівність фрази, реченнєвої конструкції. Впадає в око стиль творчості письменниці – лаконічний, розмовно-оповідний.

Творчість Галини Тарасюк посідає помітне місце у контексті сучасного прозового дискурсу. Мала проза письменниці прикметна охопленням широкого кола проблем сучасності: суспільно-політичних, морально-етичних, економічних, культурних тенденцій. Об'єктивована манера, що, в свою чергу, позначилася на розширенні подієвого плану творів визначила соціально-психологічний характер новелістики Галини Тарасюк. Авторка збагатила сучасну українську прозу лірико-психологічною новелістикою, якій притаманні яскраво виражена настроєва домінанта, самодостатні психологічні деталі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Моделюючи образи героїв, відтворюючи драматизм внутрішнього світу сучасника, письменниця у різних ракурсах художньо досліджує проблему людини у контексті сучасного соціокультурного життя. Галина Тарасюк емоційно проникливо й